

รัฐ-มัชฌิมา: มอง “ความพอเพียง” ผ่านหลัก “ทางสายกลาง” ของอริสโตเติล

นิติ มณีกาญจน์*

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเรื่อง “ความพอเพียงในตัวเอง” โดยใช้วิธีการตีความเพื่อหาความหมายของแนวคิดเรื่อง “ทางสายกลาง” ของอริสโตเติล เนื่องจากว่าความพอเพียงกับทางสายกลางนั้นมีความเกี่ยวข้องกันโดยตรง ดังนั้น เมื่อเข้าใจความหมายของทางสายกลางแล้วย่อมจะนำไปสู่ความเข้าใจเรื่องของความพอเพียงได้ด้วย ผลจากการศึกษาพบว่า ตามทัศนะของอริสโตเติลนั้น แนวคิดเรื่องความพอเพียงเป็นลักษณะของคุณธรรม และเป็นหลักปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายสุดท้ายของมนุษย์ นอกจากนี้หลักดังกล่าวยังถูกนำมาประยุกต์ใช้กับรัฐ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องขนาดพื้นที่ที่พอเพียง เศรษฐกิจที่พอเพียง หรือรูป

แบบการปกครองที่มุ่งให้ชนชั้นที่มีความพอเพียงในตัวเองมีบทบาทหลักในการปกครอง ทั้งนี้เพื่อให้รัฐสามารถเป็นพื้นที่ที่เอื้ออำนวยต่อการแสวงหาความสุขของมนุษย์ได้อย่างพอเพียง

Abstract

The main purpose of this study is to understand about “self-sufficiency concept (autarky)” by using hermeneutic approach to finds meaning on “The Doctrine of Mean” of Aristotle’s idea. Because of “sufficiency concept” and “The Doctrine of Mean” are related directly, hence, when we understood “The Doctrine of Mean,” we can also understand the meaning of

* อาจารย์ ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคม มหาวิทยาลัยบูรพา

อาจารย์ ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคม มหาวิทยาลัยบูรพา

“sufficiency concept” in reflective way automatically. This study has been found that, according to Aristotle’s notion, “sufficiency concept” is a kind of characteristics of virtues and the principle practicing for human final goal. In addition, this principle also used by applying with state throughout the notion of sufficient area, sufficient economy, or the form of government governed by specific class that has a sufficient life displaying an important role. By using this principle, the state will be an area provided for seeking happiness of all human sufficiently.

บทนำ

“ความพอเพียง” นั้นมีความเกี่ยวข้องกับ “ทางสายกลาง” โดยตรง เมื่อเราพูดว่าคน ๆ หนึ่งใช้ชีวิตอย่างพอเพียงนั้นย่อมหมายความว่า เขามีได้มีชีวิตที่หรูหราฟุ่มเฟือย และในทางกลับกัน เขาก็มิได้มีชีวิตที่ขัดสนหรือประกอบด้วยความตระหนี่มากเกินไปกล่าวอีกอย่างได้ว่า เขาได้ใช้ชีวิตบนทางสายกลางที่ตั้งอยู่ระหว่างความสุดโต่งสองด้าน (ในที่นี้คือความฟุ่มเฟือยและความตระหนี่) ฉะนั้น ความพอเพียงกับทางสายกลางจึงเป็นเรื่องเดียวกันเพราะต่างมีพื้นฐานอยู่ที่การ “พอ”-ไม่มากหรือน้อยเกินไป-มิใช่ความ “เกิน”

แต่ด้วยเหตุใดมนุษยจึงต้องใช้ชีวิตอย่างพอเพียง? ความพอเพียงก่อประโยชน์อะไรแก่มนุษย์? รัฐจำเป็นต้องยึดถือหลักแห่งความพอเพียงหรือไม่? รัฐที่ยึดถือหลักดังกล่าวจะมีลักษณะเช่นไร? รัฐควรจะมีรูปแบบการปกครองแบบใดจึงจะเรียกว่าพอเพียง? โดยในที่นี้จะใช้วิธีการหาคำตอบด้วยการย้อนกลับไปพิจารณาและตีความแนวคิดเรื่อง “ทางสายกลาง” ที่อริสโตเติลได้กล่าวเอาไว้ เนื่องจากแนวคิดดังกล่าวมีนัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเมือง เศรษฐกิจ คุณธรรม การใช้ชีวิตของปัจเจกบุคคล และเป้าหมายของชีวิต ซึ่งการทำความเข้าใจในแนวคิดเรื่องทางสายกลาง นี้ย่อมจะสามารถสะท้อนไปถึงความหมาย รูปแบบ ประโยชน์ และความจำเป็นของ “ความพอเพียง” ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับรัฐและปัจเจกบุคคลได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ประวัติย่อของอริสโตเติล

แม้ว่ากวีผู้ยิ่งใหญ่ของโลก Dante Alighieri ได้กล่าวยกย่องอริสโตเติล (๓๘๔-๓๒๒ ก่อนคริสตกาล) ว่าเป็นมนุษย์ที่ฉลาดที่สุดในบรรดามวลหมู่มนุษย์ (Woodfin & Groves, 2003, p.1) แต่กระนั้นก็ตาม อริสโตเติลผู้ได้ชื่อว่าเป็นบิดาแห่งวิชารัฐศาสตร์ก็หาได้เป็นผู้ที่คิดหรือทำอะไรถูกต้องไปหมดเสียทุกอย่าง ตัวอย่างเช่น เขากล่าวว่าหากนำ

สมองมาเทียบขนาดกับหัวใจ จะพบว่าหัวใจมีขนาดใหญ่มากกว่าสมอง หรือ คำอธิบายของเขาที่ว่าปลาไหลกำเนิดจากโคลน โดยเขากล่าวว่ากระบวนการดังกล่าวเป็นไปตามธรรมชาติ (Moore & Bruder, 2002, p.56) เป็นต้น

แต่สิ่งที่ทำให้อริสโตเติลได้รับการยกย่องว่า “ฉลาด” น่าจะมาจากสิ่งที่เขาได้จัดวางระบบในการทำความเข้าใจกับสิ่งที่เขารับรู้ ไม่ว่าจะเป็นการจัดระเบียบ การแบ่งประเภท การใช้วิธีหาความรู้แบบอุปนัย หรือความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล (นอกจากนี้ เขายังสามารถเชื่อมโยงคำอธิบายสรรพสิ่งบนโลกกับพระเจ้า-ผู้เคลื่อนไหวซึ่งไม่เคลื่อนไหว/ผู้เปลี่ยนแปลงซึ่งไม่เปลี่ยนแปลง- ได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ Dante ชื่นชมเขาอย่างมาก) อีกทั้งเขายังได้ใช้วิธีการดังกล่าวสร้างและขยายขอบข่ายขององค์ความรู้ไปในทุกสรรพสิ่ง งานนิพนธ์ของเขาจึงครอบคลุมศาสตร์ต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นชีววิทยา สัตววิทยา ฟิสิกส์ ดาราศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ จิตวิทยา จริยธรรม อภิปรัชญา ตรรกศาสตร์ และรัฐศาสตร์ และกล่าวได้ว่า องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่อริสโตเติลได้สร้างไว้นั้น เป็นเสมือนรากฐานในการเจริญเติบโตของศาสตร์สาขาต่าง ๆ ในปัจจุบันแทบทั้งสิ้น

อริสโตเติลนั้นมีได้เป็นชาวกรีก เขาเกิดในนครรัฐ Stagira อันเป็นอาณานิคมของกรีกซึ่งตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลเมืองมาซิโดเนีย (Macedonia) พ่อของเขาชื่อ Nicomachus เป็นแพทย์ประจำพระองค์ของกษัตริย์ Amyntas II

แห่งมาซิโดเนีย เมื่ออริสโตเติลอายุได้ 18 ปี เขาได้เดินทางไปยังนครรัฐเอเธนส์ ณ ที่แห่งนี้เองที่เขาได้พบกับเพลโต บุคคลที่ปัจจุบันถือกันว่าเป็นนักปรัชญาการเมืองผู้ยิ่งใหญ่ และอริสโตเติลได้เข้ารับการศึกษาที่เพลโตที่สำนัก Academy ซึ่งเป็นสำนักการศึกษาที่เพลโตตั้งขึ้น โดยเขาใช้เวลาในการศึกษาประมาณ 20 ปี แต่ในที่สุดแล้ว อริสโตเติลก็ค้นพบว่าตัวเขาเองนั้นไม่ได้เห็นด้วยกับคำสอนอันเป็นหลักการสำคัญของเพลโต แต่กระนั้นก็ตาม เขาก็ยังคงแสดงความเคารพต่ออาจารย์ของเขาเป็นอย่างมาก (Moore & Bruder, 2002, p.56)

ในปี ๓๔๒ ก่อนคริสตกาล อริสโตเติลได้รับการว่าจ้างจากกษัตริย์ Philip แห่งมาซิโดเนีย ให้เป็นครูสอนโอรสของพระองค์ที่พระนามว่า Alexander ซึ่งขณะนั้นมีพระชนมายุ ๑๓ พรรษา ในเวลาต่อมาเมื่อ Alexander ได้เป็นกษัตริย์นักรบผู้ยิ่งใหญ่ พระองค์ได้ส่งจดหมายบอกเล่าแนวคิดด้านการปกครองในรัฐต่าง ๆ ไปยังอริสโตเติลผู้เป็นอาจารย์ ซึ่งทำให้อริสโตเติลปรับเปลี่ยนความคิด ในเรื่องภูมิศาสตร์เกี่ยวกับโลกของเขาใหม่ และเขายังได้สร้างองค์ความรู้ในรูปแบบของการศึกษาเชิงการเมืองเปรียบเทียบขึ้นอีกด้วย

ต่อมาอริสโตเติลได้ตั้งสำนักการศึกษาเป็นของตนเอง ชื่อว่าสำนัก Lyceum ตั้งอยู่ในนครรัฐเอเธนส์ โดยมีสมาชิกเข้าร่วมจำนวนหนึ่ง โดยผู้ที่เป็นศิษย์ของเขาได้รับการขนานนามว่า Peripatos ซึ่งตามศัพท์แปลว่าทางเดิน/

ผู้เดิน ทั้งนี้เนื่องมาจากอริสโตเติลผู้เป็นอาจารย์ ได้สั่งสอนศิษย์ของเขาที่บริเวณทางเดินของอาคารสำนักการศึกษานั้นเอง (Aristotle, 2005)

ในช่วงสุดท้ายของชีวิตอริสโตเติลนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างเขาและกษัตริย์อเล็กซานเดอร์มหาราชดำเนินไปอย่างตึงเครียด อันเนื่องมาจากความไม่พอใจที่พระองค์ส่งโทล Callithenes ผู้ซึ่งอริสโตเติลเป็นคนแนะนำให้กับพระองค์ นอกจากนี้ ประชาชนในเอเธนส์ยังเข้าใจว่าอริสโตเติลเป็นชาวนครรัฐเอเธนส์ที่มีความสัมพันธ์กับกษัตริย์อเล็กซานเดอร์มหาราชซึ่งเป็นชาวมาซิโดเนีย ทำให้ต่อมาเมื่อข่าวการสิ้นพระชนม์ของกษัตริย์อเล็กซานเดอร์มหาราชมาถึงนครรัฐเอเธนส์ การต่อต้านก็ได้เกิดขึ้นและได้นำไปสู่สงครามที่เรียกกันว่า Lamian War การต่อต้านดังกล่าวส่งผลกระทบต่ออริสโตเติลอย่างมาก เขามีได้รับความนิยมาจากชาวมาซิโดเนียมากอย่างแต่ก่อน ในขณะที่ชาวเอเธนส์ก็มิได้ให้ความเคารพเขาอีกต่อไปเช่นกัน

ลักษณะพฤติกรรมการแสดงความไม่เคารพของประชาชนนั้น ครั้งหนึ่งได้เคยเกิดขึ้นกับนักปรัชญาสองท่านอันได้แก่ อนักซากอรัส (Anaxagoras) กับโสกราตีส (Socrates) และก็เกิดขึ้นกับอริสโตเติลด้วยเช่นเดียวกัน เขาจึงได้ตัดสินใจเดินทางออกไปจากนครรัฐเอเธนส์โดยกล่าวว่า เขาจะไม่เปิดโอกาสให้ชาวเอเธนส์กระทำความผิดบาปเป็นครั้งที่สามในการต่อต้าน “ปรัชญา” หลังจากนั้นเขาได้ไปพักอาศัยอยู่ที่แถบชนบทที่ Chalcis

ในนครรัฐ Euboea และเขาก็ได้เสียชีวิตลง ณ ที่นั่น ในช่วงปี ๓๒๒ ก่อนคริสตกาล

การตายของอริสโตเติลน่าจะเกิดจากการติดเชื้อในช่องท้อง ซึ่งเขาได้รับความทุกข์ทรมานมาโดยตลอด แต่อย่างไรก็ตาม ยังคงมีการกล่าวถึงสาเหตุการตายของอริสโตเติลว่า อาจเกิดจากการดื่มยาพิษจากต้นเฮมล็อกเข้าไป หรือจากตำนานที่ว่า ความจริงแล้วการตายของเขาเกิดจากการที่เขากระโดดลงไปในทะเลด้วยสาเหตุที่ว่า “เนื่องจากเขาไม่สามารถอธิบายเรื่องน้ำขึ้นน้ำลงได้” แต่เรื่องเหล่านี้ล้วนขาดหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งสิ้น

งานนิพนธ์ของอริสโตเติลอาจแบ่งออกเป็น ๕ ประเภท (Moore & Bruder, 2002, p. 56) ได้แก่

๑) Organum ว่าด้วย หลักทฤษฎีการของตรรกศาสตร์

๒) Rhetoric and Poetics ว่าด้วย วิชาศิลปะและกวีนิพนธ์

๓) Physics and De Anima (On the soul) ว่าด้วย การศึกษาธรรมชาติโดยตรง ทั้งในเชิงกายภาพและจิตวิญญาณ

๔) Metaphysics ว่าด้วย อภิปรัชญา

๕) Ethic and Politics ว่าด้วย จริยธรรมและการเมือง

อริสโตเติลนั้นเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับการสังเกตธรรมชาติโดยตรง อีกทั้งเขายังเชื่อว่าการแสวงหาความรู้นั้นต้องเริ่มต้นจากการได้รับข้อมูลก่อนที่จะนำมาสร้างเป็นทฤษฎี และจะต้องสร้างคำจำกัดความ จัดประเภท

อธิบายสาเหตุ ฯลฯ ซึ่งจะเห็นได้ว่าวิธีการต่าง ๆ เหล่านี้เป็นลักษณะของการแสวงหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ในโลกสมัยใหม่ จะต่างกันแต่เพียงว่าเรื่องที่อริสโตเติลศึกษานั้น มุ่งเน้นในเรื่องเกี่ยวกับสาเหตุของการก่อกำเนิดเป็นหลัก

สำหรับในส่วนที่เป็นแนวคิดทางการเมืองของอริสโตเติลนั้น พบว่าการศึกษาในแง่ปรัชญาการเมืองของเขานับว่าคิดกับคนอื่น ๆ อย่างมาก ทั้งนี้เพราะความคิดขั้นพื้นฐานของเขาเหมาะสำหรับใช้ในการวิเคราะห์ประสบการณ์ทางการเมือง ดังจะเห็นได้ว่าแนวคิดของเขเกี่ยวกับตรรกศาสตร์ ฟิสิกส์ และชีววิทยาล้วนเป็นเรื่องล้าสมัยไปหมดแล้ว แต่แนวคิดทางการเมืองของเขายังทันสมัยอยู่ เพราะการวิเคราะห์ของเขาเน้นตรงข้อแตกต่างระหว่างชีวิตที่ควรแก่การดำรงอยู่และชีวิตที่ไม่ควรแก่การดำรงอยู่ นอกไปจากนั้นเขายังหาทางให้ได้มาซึ่งคุณงามความดี อันเหมาะแก่การดำรงชีวิตอีกด้วย กล่าวโดยสรุปคือ อริสโตเติลเริ่มขบวนการทางปรัชญาอย่างเป็นทางการในด้านที่เอาจริงเอาจังกับตัวความคิด (Thinking) และจิตใจ (Mind) ด้วยการตั้งปัญหาแล้วหาคำตอบโดยใช้เหตุผล และที่สำคัญคือคำตอบนั้น ๆ ล้วนเกี่ยวโยงมาถึงประเด็นทางการเมืองโดยตรงทั้งสิ้น (ส. ศิวรักษ์, ๒๕๕๖, หน้า ๑๕-๒๐)

ความพอเพียง “ธรรมชาติ” ของมนุษย์

ในหนังสือ *Metaphysics* ของอริสโตเติล ได้กล่าวเกี่ยวกับธรรมชาติ (Nature) ไว้ว่า

“ธรรมชาติของสรรพสิ่งนั้นสามารถดำรงอยู่ในแหล่งกำเนิด สารัตถะ รูปแบบ หรือเป้าหมายของมัน” แต่โดยมากแล้วอริสโตเติลมักจะกล่าวถึงธรรมชาติในลักษณะที่เป็น “การปรากฏตัวในฉากสุดท้าย” กล่าวอีกอย่างได้ว่า “ธรรมชาติ” ตามทัศนะของอริสโตเติลนั้นเป็นจุดสุดท้ายแห่งกระบวนการเปลี่ยนแปลง (Owens Jr., 2005, p. 71) ดังนั้น ทุกสรรพสิ่งจึงมีเป้าหมายสุดท้าย (Telos) ของตัวเอง หากแต่ละสรรพสิ่งไม่ได้บรรลุถึงเป้าหมายสุดท้ายของตัวเองแล้ว มันย่อมเท่ากับว่าสรรพสิ่งยังไม่ได้ดำรงอยู่ในสภาวะธรรมชาติ หรือพูดง่าย ๆ ว่าสรรพสิ่งยังไม่เป็น “ธรรมชาติ” นอกจากนี้ จากแนวคิดเรื่องกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังสามารถตีความได้อีกว่า สรรพสิ่งแต่ละสรรพสิ่งล้วนมีศักยภาพ (ซึ่งแฝงเร้นอยู่) ที่สามารถพัฒนาตัวเองหรือทำให้ตัวเองเจริญเติบโตไปสู่ความสมบูรณ์ตามธรรมชาติของสรรพสิ่งได้อีกด้วย

ฉะนั้นแล้ว ตามทัศนะของอริสโตเติล ผลไม้จึงมีเป้าหมายสุดท้ายของตัวเองอยู่ หรือกล่าวได้ว่ามีสภาวะ “ธรรมชาติ” ของตัวเองอยู่ ซึ่งก็คือ “ต้นไม้” และมีศักยภาพในการเข้าสู่เป้าหมายสุดท้าย ดังจะเห็นได้ว่า ผลไม้สามารถเจริญเติบโตหรือเปลี่ยนแปลงตัวเองไปสู่การเป็น “ต้นไม้” หรือลูกอ๊อดก็ย่อมสามารถเปลี่ยนแปลงตัวเองไปสู่การเป็น “กบ” หรือลูกน้ำก็ย่อมมีความสามารถในการเปลี่ยนแปลงตัวเองไปเป็น “ยุง” เป็นต้น ซึ่งกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นเสมือนการเคลื่อนที่

จากศักยภาพไปสู่ความจริงแท้ (as Movement from Potentiality to Actuality) โดยมีความจริงแท้ที่เป็นแหล่งของการเปลี่ยนแปลงที่เป็นความจริงแท้อันบริสุทธิ์ (Pure Actuality) และเป็นแหล่งในการเปลี่ยนแปลงขั้นสุดท้าย (Ultimate Source of Change) อริสโตเติลกล่าวว่าความจริงแท้อันบริสุทธิ์ดังกล่าวคือผู้เปลี่ยนแปลงซึ่งไม่เปลี่ยนแปลง (Unchanged Changer) หรือผู้เคลื่อนไหวซึ่งไม่เคลื่อนไหว (Unmoved Mover) ซึ่งสามารถเรียกได้ว่าพระเจ้า (แต่ “พระเจ้า” (God) อันเป็นความจริงแท้บริสุทธิ์ตามที่เสนอของอริสโตเติลนั้นมีใช้พระเจ้าซึ่งเป็นตัวบุคคลของศาสนาคริสต์หรือของชาวยิว) (Moore & Bruder, 2002, p. 58)

สำหรับคำถามที่ว่าอะไรคือธรรมชาติของมนุษย์? หรือถามได้อีกแบบว่า อะไรคือเป้าหมายสุดท้ายของมนุษย์? อริสโตเติลได้เรียกสิ่งนั้นว่า “Eudaimonia” ซึ่งเป็นคำในภาษากรีก มีความหมายว่าความโชคดี (Destiny) หรือโชคชะตาที่ก่อให้เกิดสุข ซึ่งอาจแปลเป็นภาษาอังกฤษได้อย่างหยาบ ๆ ว่าความสุข (Happiness) (สุรพศ ทวีศักดิ์, 2544, หน้า 56) ซึ่งจะพบว่า ในเวลาต่อมา คำ ๆ นี้ได้ถูกนำมาใช้ในความหมายที่หลากหลาย ตัวอย่างเช่น Jeremy Bentham นำคำว่า “ความสุข” ไปใช้ในความหมายของประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่ในสังคม หรือ John Stuart Mill ที่ใช้คำว่า “ความสุข” ในแง่มุ่งความพึงพอใจโดยคำนึงถึงความสำคัญของปริมาณเท่า ๆ กับ

คุณภาพ ดังเช่นที่เขาบอกว่า ให้เป็นมนุษย์ที่มีความไม่พอใจยังคงดีเสียกว่าเป็นหมูที่มีความพอใจ (Robinson & Groves, 2003, p. 36) เป็นต้น แต่สำหรับอริสโตเติล เขามิได้ใช้ “Eudaimonia” ในความหมายทั้งสองที่ได้กล่าวมา หากแต่เขาได้หมายถึงการมีชีวิตที่ดี (Eudaimon Life) อันเป็นชีวิตที่มีคุณภาพภายในอย่างพอเพียง มีเวลาที่พอเพียงและมีสิ่งที่ดีภายนอกอื่น ๆ ซึ่งควรค่าที่จะเลือกอย่างพอเพียง อีกทั้งเป็นชีวิตที่ได้ดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับความดี ซึ่งกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่าเป็นชีวิตที่มีคุณธรรม โดยคุณธรรมตามความคิดของอริสโตเติลคือสิ่งที่อยู่ระหว่างความสุขโด่งสองด้าน โดยด้านหนึ่งเป็นความเกิน ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นความขาด-เป็นลักษณะของความพอเพียง-ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป ฉะนั้นแล้วลักษณะของชีวิตที่ดีตามที่เสนอของอริสโตเติลจึงน่าจะหมายถึงชีวิตที่พอเพียงในตัวเอง (Robinson & Groves, 2003, p.56) ทั้งนี้เพราะความพอเพียงนั้นนำไปสู่คุณธรรมและความสุข

ชีวิตที่พอเพียงนั้นมิอาจเกิดขึ้นได้เองโดยธรรมชาติ ถึงแม้ว่าธรรมชาติจะเป็นสิ่งที่มีลักษณะของการเรียกหา/โน้มน้าวไปยัง (Beckon) มากกว่าการขู่บังคับ (Compel) (Owens Jr., 1980, p. 76) ตัวอย่างเช่นหน่อไม้มีความโน้มน้าวไปยังการเป็นต้นไผ่อยู่แล้วมิต้องให้มีการบังคับใด ๆ เนื่องจากว่าเป็นสิ่งที่มีมาตรฐานในการเข้าสู่สภาวะธรรมชาติอยู่ในตัวเอง แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า

ปล่อยทุกสรรพสิ่งเป็นไปตามธรรมชาติจะทำให้แต่ละสรรพสิ่งเข้าสู่ภาวะอันสมบูรณ์ได้เสมอไป จากตัวอย่างข้างต้น หากปล่อยให้หน่อไม้งอกอยู่ในบริเวณที่มีสัตว์ซึ่งกินหน่อไม้เป็นอาหารอาศัยอยู่จำนวนมาก หน่อไม้ก็อาจถูกกัดกินจนไม่สามารถจะเติบโตไปสู่การเป็นต้นไผ่ก็เป็นได้ เช่นเดียวกับมนุษย์ อริสโตเติลคิดว่า การปล่อยให้มนุษย์อยู่กันอย่างอิสระ/เสรีก็อาจทำให้การเข้าสู่สภาวะธรรมชาติของมนุษย์เกิดปัญหาได้เช่นเดียวกัน เนื่องจากการปล่อยให้มีการเติมเต็มตามธรรมชาตินั้นขึ้นอยู่กับวาสนา/โอกาส (Chance) (Robinson & Groves, 2003, p. 71) ซึ่งอาจจะมีอะไรไปขัดขวางหรือเป็นอุปสรรคต่อศักยภาพในการเติบโตเพื่อบรรลุจุดหมายสุดท้ายก็เป็นได้ ดังที่เขาได้กล่าวไว้ว่า “แนวโน้มของแต่ละสรรพสิ่งย่อมมุ่งสู่ธรรมชาติของมันแต่นั้นต้องปราศจากอุปสรรคใด ๆ กั้นขวาง”

ฉะนั้น เมื่ออริสโตเติลเกิดความคิดที่ว่าความคิดพลาดอาจเกิดขึ้นได้ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาวะธรรมชาติ เขาจึงได้เสนอว่าในบางกรณีอาจจำเป็นต้องใช้ “ศิลปะ” มาช่วยเติมเต็มกระบวนการดังกล่าว โดยลักษณะอย่างหนึ่งของศิลปะก็คือ การเป็นสิ่งที่มิได้เกิดขึ้นหรือเป็นไปตามธรรมชาติแต่ถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์ ซึ่งทำให้สะท้อนนัยที่ว่า การกระทำบางอย่างของมนุษย์แม้จะมีใช่เรื่องที่เป็นไปตามธรรมชาติ แต่การกระทำดังกล่าวก็สามารถนำไปสู่การเติมเต็มเป็นธรรมชาติได้ หากแต่การกระทำนั้นต้องอยู่ในขอบเขต

ของสิ่งที่เรียกว่า “ศิลปะ”

เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้คิดต่อไปได้ว่า น่าจะมีกิจกรรม/การกระทำบางอย่างของมนุษย์ที่สามารถนำไปสู่ความสุขหรือชีวิตที่พอเพียงได้ โดยกิจกรรมนั้นต้องเป็นกิจกรรมที่มีค่าในตัวเอง ต้องเป็นกิจกรรมที่แสวงหาความจริงของชีวิตและโลก ต้องเป็นการแสวงหาความดีงามของชีวิต/คุณค่าของการมีชีวิต ต้องเป็นการแสดงถึงความเป็เลิศทางปัญญา และเป็นกิจกรรมที่แสดงความเป็เลิศทางจริยธรรม อันเป็นการเลือกวิถีสู่การมีชีวิตที่ดี ซึ่งกิจกรรมลักษณะดังกล่าวตามที่สนทนาของอริสโตเติล คือ กิจกรรมของปัญญาภาคทฤษฎี (Theoretical Wisdom) และกิจกรรมของปัญญาภาคปฏิบัติ (Practical Wisdom) (สุรพศ ทวีศักดิ์, ๒๕๔๔, หน้า ๕๗)

ปัญญาภาคทฤษฎีเป็นความสามารถในการใช้เหตุผล กล่าวคือ มีความรู้ความเข้าใจในเหตุและผล เพื่อใช้ในการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับสิ่งสากล เช่น โลก จักรวาล ฯลฯ โดยอาศัยการคิดคำนวณทางคณิตศาสตร์ ซึ่งความสามารถในการค้นหาความจริงชนิดนี้เกิดจากการค้นคว้าศึกษาเล่าเรียน (พระราชนิพนธ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ๒๕๔๐, หน้า ๒๕๒) จนนำไปสู่การก่อเกิดองค์ความรู้ในลักษณะที่เป็นศาสตร์ต่าง ๆ เช่น ฟิสิกส์ คณิตศาสตร์ หรือ อภิปรัชญา เป็นต้น

ส่วนปัญญาภาคปฏิบัติเป็นปัญญาสำหรับมนุษย์ที่ก่อให้เกิดความเข้าใจในความดีหรือความเลว นอกจากนี้ยังเป็นปัญญาที่ทำให้มนุษย์สามารถเลือกกระทำทางจริยธรรมหรือ

กล่าวได้ว่าเป็นปัญหาที่ใช้เลือกวิถีสู่ “การมีชีวิตที่ดี” ซึ่งสามารถขยายความได้ว่า ลักษณะ “การกระทำ” ของมนุษย์อันเกิดจากปัญหาภาคปฏิบัติคือการกระทำที่มีคุณธรรม โดยการเข้าสู่ภาวะคุณธรรมนั้นจะต้องอาศัยแนวทาง (พระราชวรมณี (ประยูร ชุมจิตโต), ๒๕๕๐, หน้า ๕๐-๕๒) ดังต่อไปนี้

๑) การไตร่ตรองอย่างรอบคอบ หมายรวมถึงการสอบสวนและการคิดคำนวณเกี่ยวกับสิ่งที่ดีหรือเลวสำหรับมนุษย์ ซึ่งเป็นการประเมินค่าวิถีที่เป็นไปได้ในทางปฏิบัติอันจะก่อให้เกิดการกระทำที่ดี เพื่อบรรลุถึงการมีชีวิตที่ดี

๒) การเลือกและความรับผิดชอบ เป็นลักษณะของการกระทำที่เกิดจากความปรารถนาและเหตุผลในสัดส่วนที่ถูกต้อง/เหมาะสม ดังที่อริสโตเติลกล่าวว่า “เนื่องจากความเป็นเลิศทางจริยธรรม เป็นคุณลักษณะที่แนบเนื่องกับการเลือก และเนื่องจากการเลือกเกิดจากความปรารถนาที่ไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ผลที่ตามมาก็คือ ถ้าการเลือกเป็นการเลือกที่ดี การใช้เหตุผลต้องจริงและความปรารถนาต้องถูกต้อง กล่าวคือ การใช้เหตุผลต้องยืนยันสิ่งที่ความปรารถนามุ่งประสงค์ ดังนั้น นี่จึงเป็นการคิดและความจริงประเภทที่เป็นเรื่องเชิงปฏิบัติและเกี่ยวข้องกับ การกระทำ”

๓) การเข้าสู่ความเป็นเลิศทางจริยธรรม หมายถึงการทำหน้าที่เฉพาะของสิ่งนั้น ๆ ได้ดี ตัวอย่างเช่นในกรณีของมิด ถ้า

มิดสามารถใช้ตัดหรือเฉือน (อันเป็นหน้าที่เฉพาะของมิด) ได้ดีก็ถือว่าได้เข้าสู่จุดมุ่งหมายของความเป็นมิด ส่วนหน้าที่เฉพาะของมนุษย์คือการพัฒนาปัญญาเพื่อบรรลุถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

จะเห็นได้ว่าแนวทางที่กล่าวมาทั้งสามข้อนั้นล้วนมีความสัมพันธ์กันและเป็นลักษณะของ “การกระทำโดยมนุษย์” ทั้งสิ้น เนื่องจากมนุษย์จะต้องไตร่ตรอง ตัดสินใจ ดำเนินการในการเลือกกระทำในแบบใดแบบหนึ่งเพื่อให้บรรลุถึงภาวะคุณธรรมแต่ใช้ว่ามนุษย์จะสามารถกระทำอะไรก็ได้ตามใจตนเอง เนื่องจากต้องไม่ลืมว่าการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์นั้นจะต้องอยู่ภายในขอบเขตของสิ่งที่เรียกว่า “ศิลปะ” ซึ่งจะพบว่าขอบเขตของการกระทำที่เป็นคุณธรรมของมนุษย์ตามทัศนะของอริสโตเติลวางอยู่บนหลักการ ๆ หนึ่ง (ซึ่งน่าจะหมายถึง “ศิลปะ”) ที่เรียกว่า “หลักทางสายกลาง” (The Doctrine of the Mean) ดังที่ Wilbur และ Allen (1962, p. 146) กล่าวว่า “ท้ายที่สุดแล้วสภาวะคุณธรรมคือสภาวะของลักษณะที่เกี่ยวข้องกับทางเลือกต่าง ๆ โดยเป็นการเลือกที่ตั้งอยู่บนหลักทางสายกลางที่สัมพันธ์อยู่กับตัวมนุษย์ เป็นสภาวะที่ถูกกำหนดโดยหลักเหตุผล และเป็นหลักเหตุผลที่กระทำโดยผู้ซึ่งได้ฝึกฝนมา”

ทางสายกลาง กับ ความพอเพียง

Woodfin และ Groves (2003, p. 128) กล่าวว่า หลักทางสายกลางนั้น เป็นหลักที่ใช้ฝึกนิสัยหรือแสดงออกในอารมณ์ความรู้สึก

ที่เหมาะสม แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่ามนุษย์ต้องฝึกรบรตนเองมิให้มีอารมณ์ใด ๆ เกิดขึ้นเลย ทั้งนี้เพราะอารมณ์เป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ตามธรรมชาติ/ปกติวิสัย ซึ่งเมื่อพิจารณาควบคู่ไปกับความหมายหนึ่งของคุณธรรมที่ว่า คุณธรรมเป็นลักษณะของการจัดวางวิถีแห่งการมีอารมณ์ ความรู้สึก (พระราชวรรมณี (ประยูร ธรรมจิตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๒๕๓) เมื่อผู้มึ้นคุณธรรมเผชิญสถานการณ์ใด ๆ เขาผู้นั้นย่อมจะมีความรู้สึกในอารมณ์ที่ถูกต้อง และอยู่ในระดับที่ถูกต้อง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าหลักทางสายกลาง (ซึ่งมีลักษณะของความพอเพียงในตัวเอง ไม่เกินและไม่ขาด) คือวิถีในการปฏิบัติตนเพื่อนำไปสู่คุณธรรม

การที่มนุษย์มีอารมณ์ที่แจ่มแจ้งแรงแรงมากเกินไปหรืออ่อนแอเกินไปย่อมถือว่ามิสอดคล้อง

กับคุณธรรมทั้งคู่ แต่กลับกลายเป็นความชั่ว ตัวอย่างเช่น “ความกล้า” เหตุที่สิ่งนี้เป็นคุณธรรมก็เนื่องมาจากการแสดงอารมณ์/ความรู้สึกที่ตั้งอยู่บนทางสายกลาง กล่าวคือประกอบด้วยความพอเพียงภายในตัวเองอยู่แล้ว เพราะหากมีความกล้ามากเกินไปมันจะกลายเป็นความบ้าบิ่น และในทางกลับกันถ้ามีความกล้าไม่มากพอเราจะรู้สึกกลัวจนกลายเป็นความขลาด ซึ่งตามทัศนะของอริสโตเติล ในกรณีนี้ ความบ้าบิ่นและความขลาดอันเป็นความสุดโต่งทั้งสองด้านต่างก็เป็นความชั่วทั้งสิ้น ไม่สามารถนำไปสู่ชีวิตที่พอเพียงได้ ตัวอย่างการกระทำลักษณะต่าง ๆ (พระราชวรรมณี (ประยูร ธรรมจิตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๒๕๔) มีดังนี้

ความรู้สึก	การกระทำ	ความเกิน	ทางสายกลาง	ความขาด
เชื่อมั่น		บ้าบิ่น	กล้าหาญ	ขลาดกลัว
สำราญ		เสเพล	การรู้จักประมาณ	จิตซีดเย็นชา
	การใช้เงิน	สุรุษสุร้าย	โอบอ้อมอารี	ตระหนี่
	รักษาเกียรติ	เย่อหยิ่ง	เคารพตน	ต่ำต้อย
โกรธ		ใจร้อน	อารมณ์ดี	เฉื่อยชา
	พูดถึงตัวเอง	คุยโต	พูดความจริง	แก้งอ้อมตัว
	สร้างความสนุก	ตัวตลก	ปฏิบัติ	หยาบโลน
	ต้อนรับคน	ประจบสอพลอ	มิตรภาพ	หน้าอ
ละอาย		ขี้อาย	สุภาพ	หน้าด้าน

จากตัวอย่างที่ยกมานั้นจะพบว่า หลักทางสายกลางของอริสโตเติลไม่ได้สอนให้คนเรากำจัดความรู้สึกทั้งหมดออกไปจากจิตใจ คนเราสามารถแสดงความรู้สึกออกมาได้ แต่ต้องไม่ตกเป็นทาสของความรู้สึก คุณธรรมเป็นเสมือนการควบคุมความรู้สึก ไม่ใช่การกำจัดความรู้สึก ดังนั้นคุณธรรมจึงอยู่กึ่งกลางระหว่างสุดโต่งสองด้าน คือการกำจัดความรู้สึกแบบถอนรากถอนโคนอย่างหนึ่งและการปล่อยความรู้สึกออกมาเต็มที่จนตกเป็นทาสของอารมณ์อีกอย่างหนึ่ง อริสโตเติลเห็นว่าเนื่องจากความรู้สึกเป็นองค์ประกอบหนึ่งของวิญญาณ การแสดงความรู้สึกออกมาอย่างพอเพียงนั้นแหละคือคุณธรรม เป็นเสมือนทางสายกลางระหว่างความจัดชิดเฉื่อยชาไว้ความรู้สึกกับการแสดงความรู้สึกออกมาเต็มที่ ความขาดและความเกินทั้งสองประการนี้จัดเป็นความชั่วที่ต้องละเว้น (พระราชวรมนี (ประยูร ธรรมจิตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๒๕๕)

สิ่งที่ควรตระหนักอีกประการคือ ไม่มีเกณฑ์มาตรฐานเดียวกันสำหรับวัดทางสายกลางสำหรับทุกคน อริสโตเติลกล่าวว่า ทางสายกลางสัมพันธ์กับเราและถูกกำหนดด้วยหลักเหตุผลอันเป็นหลักที่บุคคลผู้มีปัญญาภาคปฏิบัติกำหนดขึ้น (พระราชวรมนี (ประยูร ธรรมจิตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๒๕๕) ข้อนี้หมายความว่า ไม่มีทางสายกลางที่แน่นอนตายตัวที่ใช้ได้กับทุกคน ทางสายกลางของเราอาจเป็นเรื่องสุดโต่งสำหรับคนอื่น เช่น เศรษฐีมีเงินหลายล้านบาท บริจาคเงิน ๑๐๐ บาท

จัดว่าเป็นคนตระหนี่ ชาวบ้านผู้มีรายได้น้อย บริจาคเงิน ๑๐๐ บาท จัดว่าเป็นคนโอบอ้อมอารี (พระราชวรมนี (ประยูร ธรรมจิตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๒๕๕) เป็นต้น

แม้แต่การคำนวณด้วยคณิตศาสตร์ เพื่อหาตัวกลางเลขคณิต หรือการวัดหาจุดกึ่งกลางจากปลายสุดโต่งทั้งสองด้านก็ไม่อาจช่วยกำหนดทางสายกลางได้ เพราะถ้าทำอย่างนั้นจะมีปัญหาตามมา เช่น ถ้า ๒ คือจำนวนน้อยที่สุด และ ๑๐ คือจำนวนมากที่สุด ดังนั้น ๖ คือจำนวนกึ่งกลางระหว่าง ๒ กับ ๑๐ ทั้งนี้เพราะ ๖ มากกว่า ๒ อยู่ ๔ และน้อยกว่า ๑๐ อยู่ ๔ เหมือนกัน ในกรณีนี้ สมมติว่าข้าว ๒ ทัพพี น้อยเกินไปสำหรับคนคนหนึ่ง และข้าว ๑๐ ทัพพีก็มากเกินไปสำหรับเขา เพราะฉะนั้นทางสายกลางสำหรับเขาน่าจะได้แก่ข้าว ๖ ทัพพี อันที่จริงข้าว ๖ ทัพพีอาจมากเกินไปสำหรับคนที่กำลังเป็นไข้ และน้อยเกินไปสำหรับนักเพาะกาย ฉะนั้น ย่อมแสดงให้เห็นว่าทางสายกลางไม่อาจวัดเป็นจำนวนตัวเลขตายตัว ทางสายกลางนั้นจะถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อมและบุคคลที่เกี่ยวข้องเป็นกรณีๆ ไป สิ่งที่ดีในกรณีหนึ่งอาจไม่พอดีในกรณีอื่น สิ่งที่เราพอใจอาจไม่เป็นที่พอใจของเพื่อนบ้านก็ได้ จึงกล่าวได้ว่า ไม่มีเกณฑ์มาตรฐานเดียวสำหรับวัดทางสายกลาง

ในที่นี้จะตั้งข้อสังเกตไว้เกี่ยวกับชื่อเรียกการกระทำซึ่งชื่อบางชื่อได้บ่งบอกนัยทางลบอยู่ในตัวแล้ว เช่น ความเลว ความหน้าด้าน ความอิจฉา หรือกรณีการกระทำที่เป็นผู้

การลักขโมย การฆาตกรรม เป็นต้น ชื่อเรียก การกระทำทั้งหมดนี้บ่งบอกถึงลักษณะของ ตัวมันเองอยู่แล้วว่าไม่ดี ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะพิจารณาว่าเป็นความถูกต้อง แม้จะมีการอ้างว่าได้กระทำผู้กับผู้ที่เหมาะสม ในเวลาที่เหมาะสม และในวิธีที่เหมาะสม ฯลฯ การกล่าวอ้างเช่นนี้มีอาจกลายเป็นทางสาย กลางไปได้ กล่าวคือ ไม่อาจพูดได้ว่ามันมี / เป็นทางสายกลางของความเกิน หรือ มันมี / เป็นทางสายกลางของความขาด เนื่องจากว่า ความเป็นกลางไม่สามารถดำรงอยู่ในความคิด ที่สุดโต่งได้ (Wilbur & Allen, 1962, p.146) นอกจากนี้จะพบว่าลักษณะของการกระทำที่ อริสโตเติลนำมาบ่งชี้ว่าเป็นลักษณะที่เป็นทาง สายกลาง หรือเป็นลักษณะที่ สุดโต่งหรือไม่ นั้น จะไม่มีมิติทางจริยธรรมแฝงอยู่ก่อน แต่เป็นการ นำเอาการกระทำที่เป็นพฤติกรรมที่แสดงออก โดยปราศจากการตัดสินทางจริยธรรม เช่น กิน เดิน พูด การแสดงความกล้า การแสดงความ เชื่อมมั่น โกรธ (ซึ่งในที่นี้ยังมีได้ถูกตัดสินว่าดี หรือไม่) ฯลฯ โดยหากการกระทำดังกล่าว แสดงออกแต่พอดี ก็จะเป็นสิ่งที่ เป็นคุณธรรม หรือความดีงาม (ค่อยมาตัดสินทางจริยธรรม ในขั้นนี้) ฉะนั้นแล้ว ทางสายกลางระหว่าง “พูดความจริง” กับ “พูดโกหก” หรือทาง สายกลางระหว่าง “ธรรมะ” กับ “อธรรม” จึงไม่อาจอธิบายด้วยหลักการนี้ได้ หากจะ พิจารณาด้วยหลักทางสายกลาง น่าจะพิจารณา จากการพูดหรือการกระทำ (โดยไม่ได้แฝง การตัดสินทางจริยธรรม) กล่าวคือ ต้องไม่พูด

หรือกระทำไปในทางที่ สุดโต่งจึงจะตัดสินได้ ว่าเป็นคุณธรรม

จากลักษณะของทางสายกลางที่กล่าว มานั้นสามารถเทียบเคียงกับเรื่องความพอ เพียงได้ กล่าวคือ ความพอเพียงของแต่ละ บุคคลย่อมมีไม่เท่ากัน ดังนั้น เราจึงไม่สามารถ ใช้มาตรฐานเดียวในการวัดความพอเพียงของ ทุกคนได้ ไม่สามารถใช้หลักเกณฑ์ทางคณิต- ศาสตร์มาคิดคำนวณหาความพอเพียงได้ และ ที่สำคัญคือ ไม่มีความพอเพียงในความพุ่มเพื่อย และในทางกลับกัน ย่อมไม่มีความพอเพียงใน ความขัดสน นอกจากนี้แล้ว อริสโตเติลยังได้ กล่าวถึงความพอเพียงโดยตรงไว้หลายครั้ง ตัวอย่างเช่นเขากล่าวว่า “ความสุขอันเป็น เสมือนสิ่งที่เติมเต็มความเป็นมนุษย์ ย่อมเป็น สิ่งซึ่งเป็นทั้งจุดสุดท้ายและความพอเพียงใน ตัวเอง มนุษย์ไม่ต้องการอะไรอื่นนอกเหนือ ไปจากนี้ เมื่อได้ครอบครอง มนุษย์จะไม่ ต้องการอะไรอีกต่อไปแล้ว” (Wilbur & Allen, 1962, p.146) เพราะฉะนั้นแล้วความพอเพียง จึงมีลักษณะที่เป็นความ “พอใจ” อยู่ในตัว เองด้วย เมื่อเกิด “พอใจ” แล้วมนุษย์ก็จะพบ ความสุข ความสุขที่เกิดจากการ “พอ” นั้นเอง เป็นต้น

แต่ทั้งนี้ อริสโตเติลมิได้หมายความว่า “ความพอเพียง” จะมีไว้เพื่อบุคคลใดบุคคล หนึ่งโดยเฉพาะหรือมีไว้ปฏิบัติสำหรับตัวเรา แต่เพียงผู้เดียวเฉกเช่นผู้ที่ดำรงชีวิตอย่างสันโดษ หากแต่ยังต้องมีความพอเพียงสำหรับบุคคล อื่น ๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็นความพอเพียงสำหรับ

พ่อแม่ ความพอเพียงสำหรับลูกหลาน ความพอเพียงสำหรับเพื่อน ความพอเพียงสำหรับอนุชน ความพอเพียงสำหรับพลเมือง (Wilbur & Allen, 1962, p. 137) กล่าวง่าย ๆ ว่า ความพอเพียงมิได้จำกัดอยู่แค่ความพอเพียงในอารมณ์/ การกระทำของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่ต้องเป็นความพอเพียงสำหรับทุกคนและทุกกรณี ตัวอย่างเช่น หากทุกคนมีความพอเพียงแล้ว การค้าขายเพื่อแสวงหากำไรก็ไม่มี ความจำเป็นอีกต่อไป ทั้งนี้เพราะเราต่างดำรงชีวิตของตัวเองได้ ด้วยเหตุนี้อริสโตเติลจึงกล่าวว่า การค้ำนี้มิได้เป็นธรรมชาติ โดยเขาอธิบายว่าการค้าจะทำลายระเบียบของประชาชน พ่อค้าจะหมกมุ่นอยู่กับกำไรสูงสุดโดยไม่เข้าใจว่าความมั่งคั่งที่แท้จริงมิได้เป็นเป้าหมาย แต่เป็นวิธีการในการดำรงชีวิต และการดำรงชีวิตนั้นก็หาได้จำเป็นจะต้องมีความมั่งคั่งมากมายอะไรไม่ (truth wealth is not an end but a means to life, and life does not require a vast amount of it) (Furley, 1997, p. 114) เพราะชีวิตที่ดีนั้นย่อมเกิดจาก “ความพอเพียง” มิได้เกิดจากการมีจำนวนมากที่สุด เหมือนดังที่เขากล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างความพอเพียงกับความสุภาพว่า “พวกเราถือเอาว่าสิ่งที่พอเพียงเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับตัวเอง (พึงพาตัวเองได้ไม่ต้องพึ่งพิงสิ่งอื่นมากเกินไป-ผู้เขียน) ทำให้ชีวิตเป็นชีวิตที่มีคุณค่าในการเลือกสรรและไม่ขาดอะไรอีกต่อไปแล้ว และนี่คือสิ่งที่พวกเราคิดว่าเป็นความสุข” (Furley, 1997, p. 114) เป็นต้น

แต่ทั้งนี้การที่มนุษย์จะเข้าสู่ภาวะสมบูรณ์หรือภาวะที่เป็นธรรมชาติได้นั้น มิได้เกิดจากการที่มนุษย์ (ปัจเจกชน) เข้าใจและปฏิบัติในหลักศีลปะเรื่องทางสายกลางเพียงอย่างเดียว แต่เงื่อนไขอีกอย่างหนึ่งที่จะต้องตระหนักตามแนวคิดของอริสโตเติลคือ การเข้าสู่ภาวะธรรมชาติของแต่ละสรรพสิ่งนั้นจะต้องเกิดขึ้นภายใต้บริบท/สภาวะแวดล้อมบางอย่างเท่านั้น ตัวอย่างเช่น ปลาจะเข้าสู่สภาวะธรรมชาติของปลาได้ก็ต่อเมื่อมันอาศัยอยู่ในน้ำ เสือจะเข้าสู่สภาวะธรรมชาติของเสือได้ก็ต่อเมื่อมันอาศัยอยู่ในป่า นกจะเข้าสู่สภาวะธรรมชาติของนกได้ เมื่อโบยบินอยู่บนท้องฟ้า และอาศัยอยู่ในรัง เป็นต้น สำหรับมนุษย์นั้น อริสโตเติลกล่าวว่า มนุษย์จะเข้าสู่สภาวะธรรมชาติได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์ได้มารวมตัวกัน/อาศัยอยู่ภายในพื้นที่ที่เรียกว่า Polis เท่านั้น

Polis

Polis เป็นภาษากรีก อาจแปลได้ว่า ชุมชน (Community) รัฐ (State) เมือง (City) ฯลฯ หากพิจารณาจากหนังสือ Politics เล่ม ๑ ของ อริสโตเติลสามารถตีความ Polis ได้ในลักษณะของความเป็นชุมชน ดังที่อริสโตเติลกล่าวว่า “Polis นั้นสามารถเข้าใจได้ว่าเป็นตัวของชุมชนเอง อันประกอบไปด้วยระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์อันซับซ้อน มีลักษณะของความสมัครใจจากการบังคับ มีความเป็นปัจเจกคุณาธารณะ” แต่ในหนังสือ Politics เล่ม ๑ อริสโตเติลกลับใช้คำว่า Polis

ในความหมายของเมือง นั่นคือ “Polis เป็นความสัมพันธ์ของพลเมืองใน politeia” (Owens Jr., 1980, p. 69) เป็นต้น (เพื่อมิให้เป็นการจำกัดความคิดในการตีความ ในที่นี้จะใช้คำว่า Polis ทับศัพท์ โดยไม่แปลความหมายเป็นความหมายใดความหมายหนึ่ง ฉะนั้น บรรดานักคิดแนวอนาธิปไตยก็อาจจะตีความได้ว่า Polis นั้นไม่น่าจะหมายถึง “รัฐ” เนื่องจากมนุษย์สามารถอาศัยรวมกันอยู่โดยปราศจากการปกครองของรัฐมานานนับพันปี รัฐเป็นสิ่งที่เพิ่งสร้างขึ้น (Robinson & Groves, 2003, p. 36) หรือ นักคิดสำนักชุมชนนิยมก็สามารถที่จะตีความได้ว่า Polis อาจหมายถึง “ชุมชน” ที่เกิดจากการรวมตัวกันโดยธรรมชาติ มีระบบการผลิตที่พึ่งพาธรรมชาติและการผลิตแบบหลากหลาย มีการแลกเปลี่ยนสินค้ากันภายในชุมชนมากกว่าจะใช้เงินตราซื้อขาย เน้นการพึ่งพาอาศัยกันและอยู่ร่วมกันเป็นองค์รวมกับธรรมชาติ (พิทยา ว่องกุล, ๒๕๕๒, หน้า ๑๕๗) เป็นต้น ฯลฯ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่พอจะสรุปได้ชัดเจนมากที่สุดตอนนี้ก็คือ Polis เป็นหน่วย / พื้นที่ทางการเมืองอย่างหนึ่งนั่นเอง โดยอริสโตเติลขยายความว่า Polis เป็นผลจากการเติบโตผ่านความสัมพันธ์ทั้งสามระดับ (Three Associations) ตามลำดับขั้น ดังนี้

๑) ครอบครัว (Household) อันเป็นความสัมพันธ์แบบดั้งเดิม ประกอบด้วยสามลักษณะคือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชายและผู้หญิง ความสัมพันธ์ระหว่างนายกับทาส และความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูก โดยความ

สัมพันธ์ในระดับครอบครัวเป็นความสัมพันธ์ขั้นแรกและมีมาก่อนความสัมพันธ์ขั้นอื่น เป็นหน่วยที่เกิดขึ้นมาเพื่อสนองความต้องการทางชีววิทยาอย่างง่าย ๆ ของคนและตอบสนองต่อความจำเป็นตามธรรมชาติ เช่น การสืบเผ่าพันธุ์ระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงหรือการปฏิบัติตามหน้าที่ของตัวเอง เช่น นายกับทาส (ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นผู้ปกครองโดยธรรมชาติและเป็นผู้ถูกปกครองโดยธรรมชาติ) หรือ การแสดงบทบาทระหว่างพ่อแม่กับลูก เป็นต้น

๒) หมู่บ้าน (Village) เป็นความสัมพันธ์ที่ประกอบขึ้นจากครอบครัวหลายครอบครัว ความสัมพันธ์ระดับหมู่บ้านเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างง่าย ๆ เพื่อจุดประสงค์ในชีวิตประจำวัน หมู่บ้านจึงเป็นเสมือนดินแดนแห่งครอบครัวจำนวนหนึ่ง (Colony of Families) อันประกอบด้วยลูกหลาน

๓) Polis เป็นความสัมพันธ์อันประกอบมาจากหมู่บ้านหลาย ๆ หมู่บ้าน ความสัมพันธ์แบบ Polis เป็นความสัมพันธ์ขั้นสุดท้ายเป็นหน่วยพื้นที่ที่ทำให้มนุษย์สามารถเข้าสู่ภาวะธรรมชาติของมนุษย์ Polis เป็นความสัมพันธ์ที่พอเพียงในตัวเองโดยสมบูรณ์ (Totally Self-sufficient) และ “เป็นไปเพื่อผลประโยชน์แห่งชีวิตและดำรงอยู่เพื่อประโยชน์แห่งชีวิตที่ดี” (Furley, 1997, p. 114) ดังนั้นมนุษย์จึงต้องอาศัย Polis เป็นพื้นที่ที่ใช้ในการเข้าสู่ธรรมชาติของตน ฉะนั้นจึงไม่แปลกแต่อย่างใดที่อริสโตเติลจะนิยามว่า มนุษย์เป็นสัตว์

การเมือง (Political Animal) หรือ มนุษย์ เป็นสัตว์สังคม (Social Animal) เพราะมนุษย์ไม่สามารถเข้าถึงสภาวะธรรมชาติของตนได้ ในป่า เนื่องจากป่าเป็นพื้นที่สำหรับสัตว์ร้าย (แม้ว่ามนุษย์ที่อยู่ในป่าจะยังคงเป็นมนุษย์อยู่ แต่ตราบดีที่เขาอยู่ในป่าเขาจะไม่มีทางเข้าสู่เป้าหมายสุดท้ายของเขาได้) แต่มนุษย์จะบรรลุถึงสภาวะธรรมชาติได้ภายในสังคมการเมืองขนาดใหญ่ที่เรียกว่า Polis เท่านั้น (จุมพร สังขปริษา, ๒๕๓๑, หน้า ๑๐๒)

การเติบโตของลำดับความสัมพันธ์ดังกล่าวยังสามารถอธิบายได้ในแง่ของเศรษฐศาสตร์การเมือง กล่าวคือ Polis มีจุดกำเนิดมาจากเรื่องของ “ธุรกิจในการครอบครองพลเมือง” ซึ่งเป็นหน่วยพื้นฐานของชีวิตทางสังคมในสังคมกรีก อันเป็นที่เชื่อกันในหมู่ชาวกรีกว่าเป็นรูปแบบตามธรรมชาติขององค์กรทางสังคม ทั้งนี้เพราะครอบครัวยุโรปด้วยรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในขั้นพื้นฐาน และความสัมพันธ์ระหว่างนายกับทาส อันเป็นความสัมพันธ์ในเชิงการปกครองที่จะเกื้อหนุน / สนองความต้องการการผลิตซ้ำ โดยเน้นเรื่องการผลิตอาหาร เกราะป้องกัน และสินค้าจำเป็นต่าง ๆ แต่หน่วยครอบครัวเพียงอย่างเดียวมิสามารถตอบสนองความต้องการทั้งหมดได้อย่างเพียงพอ ความพยายามในการร่วมมือกันของคนจำนวนมากยังมีความจำเป็นอยู่ เช่น กรณีการสร้างระบบชลประทาน การป้องกันข้าศึกศัตรู ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ในระดับหมู่บ้านจึงถูก

สร้างขึ้น และเกิดการพัฒนาก้าวหน้าขึ้นเพื่อสนองความต้องการที่ยิ่งใหญ่กว่าคือ Polis โดยมี “ความพอเพียงในตัวเอง (Autarky)” เป็นหลักที่ใช้ยึดถือ (Woodfin & Groves, 2003, p. 140) การพัฒนาสังคมมนุษย์จะต้องไปสู่จุดประสงค์ของมนุษย์ นั่นคือ การพึ่งพาตัวเองได้ มีอิสระ มิต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอกอีกต่อไป (ซึ่งลักษณะดังที่กล่าวมาเป็นเสมือนทัศนะของนักชีววิทยาเชิงจุดหมาย (the Teleological Biologist) หากพิจารณาอย่างคร่าว ๆ โดยยึดความหมายตามหนังสือ Physics ของอริสโตเติลที่ว่าธรรมชาติหมายถึงการเจริญด้านชีวะ (Biological Growth) (Furley, 1997, p. 119) อาจสรุปได้ว่า Polis ที่อริสโตเติลกล่าวถึงนั้นน่าจะถูกจัดเป็นสภาวะธรรมชาติอย่างสมบูรณ์แล้ว เนื่องจากการเจริญเติบโตจากครอบครัวยุโรปมาสู่การเป็นหมู่บ้าน จากหมู่บ้านก็เติบโตมาสู่การเป็น Polis และเมื่อเป็น Polis แล้วมันก็เติบโตเต็มที่และมีความพอเพียงในตัวเอง และเมื่อ Polis มีความพอเพียงในตัวเอง จึงทำให้สามารถที่จะสนองตอบต่อความต้องการของมนุษย์ทุกคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ นั่นคือ เป็นพื้นที่ที่เอื้ออำนวยให้ประชาชนสามารถใช้ปัญญาปฏิบัติในชีวิตประจำวันของตนเองได้ ทั้งนี้เพื่อจะได้นำไปสู่ความสุขอันเป็นจุดหมายสุดท้ายของมนุษย์ได้นั่นเอง (แนวคิดนี้สามารถเทียบเคียงกับแนวคิดชุมชนนิยมในกรณีสังคมไทยที่เสนอโดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา โดยอาจตีความว่าลักษณะของ Polis มีส่วนคล้ายกับ

“ชุมชนหมู่บ้าน” อันเป็นสถาบันที่มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้จริง ระบบเศรษฐกิจชุมชนสามารถผลิตได้พอเพียง ผลิตซ้ำตัวเองได้และพัฒนาได้ มีเส้นทางการพัฒนาของตัวเองได้ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ๒๕๔๔, หน้า ๑๑-๑๒) ชุมชนหมู่บ้านยังเป็นสถาบันพื้นฐานที่สุดของเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไท-ไทย คำไทโบราณที่ใช้เรียกสถาบันนี้คือ “บ้าน” บ้านหมายถึงครอบครัวหลายครอบครัวที่รวมอยู่ในที่เดียวกันเป็นชุมชนเดียวกัน ซึ่งต่างจากเมืองที่มีการอธิบายว่ามีเจ้าหรือมีขุนมาสร้างถมดิน ขุดคู ทำกำแพงล้อม ฯลฯ ฉัตรทิพย์เสนอว่า สังคมไทโบราณไม่มีมีมโนภาพเรื่องเมืองการค้าและไม่มีเมืองชนิดนั้น เอกสารอาหมโบราณจึงเรียกสังคมทั้งสังคมว่า “เมืองบ้าน” หมายความว่าสังคมไทประกอบด้วยชุมชนหมู่บ้านเป็นสถาบันที่มีมาก่อน เป็นธรรมชาติ (ซึ่งจากเหตุผลข้างต้นอาจตีความได้ว่า “ชุมชนหมู่บ้าน” น่าจะมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับ Polis มากกว่ารัฐ) ส่วนรัฐเป็นสถาบันที่สร้างขึ้นภายหลังเป็นสิ่งประดิษฐ์ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ๒๕๔๔, หน้า ๓-๔) นอกจากนี้ในระดับสากลยังปรากฏแนวคิดชุมชนในลักษณะนี้ กล่าวคือ เน้นการพึ่งตนเอง ส่งเสริมพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ การที่ผู้อยู่อาศัยในชุมชนต่างอุทิศตัวเพื่อสร้างสรรค์ชุมชน ฯลฯ ในนักคิดอีกหลายท่าน เช่น แนวคิดเรื่อง สวเทศี (Swadeshi) ของมหาตมะ กานธี (ฉัตรทิพย์

นาถสุภา, ๒๕๔๔, หน้า ๑๐๒) แนวคิดในเรื่องชุมชนของชาวอินเดียในเปรูของกาสโตรโปโซ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ๒๕๔๔, หน้า ๖๐) เป็นต้น

จากที่ได้อธิบายไปแล้วว่า มนุษย์ไม่สามารถเติบโตไปตามธรรมชาติด้วยตัวเองอย่างเสรีได้เพราะอาจมีความผิดพลาดเกิดขึ้น (และความผิดพลาดนั้นจะนำไปสู่สภาวะที่เลว) มนุษย์จึงจำเป็นต้องอาศัยหลักทางสายกลางเพื่อกำกับการกระทำ / การแสดงออกของตัวเอง ซึ่งหากหันมาพิจารณาในกรณีของ Polis ก็เห็นว่าอริสโตเติลได้บ่งบอกนัยถึงการใช้ “หลักทางสายกลาง” ไว้หลายครั้งในงานนิพนธ์ของเขาเช่นเดียวกัน กล่าวคือ เนื่องจาก Polis จะต้องมีการ “กระทำ” บางอย่างเพื่อเติมเต็มแนวโน้มของการเข้าสู่ “ธรรมชาติ” ของพลเมืองที่อาศัยอยู่ ดังนั้น Polis จึงจำเป็นต้องอาศัยหลักทางสายกลางเพื่อกำกับการกระทำดังกล่าว ตัวอย่างเช่น การใช้กฎหมายของ Polis หรือการบังคับพฤติกรรมบางอย่างของมนุษย์เพื่อให้มนุษย์เข้าสู่ความมีคุณธรรม เป็นต้น แต่การบังคับ / การกระทำดังกล่าวต้องเกิดจากความเข้าใจที่ถูกต้อง นั่นคือ การเข้าใจในหลักทางสายกลาง หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า Polis เอง ก็ต้องดำเนินตามแนวทางความพอเพียงเฉกเช่นเดียวกับปัจเจกบุคคล

นัยความพอเพียง-ทางสายกลางสำหรับ Polis

หากพิจารณาจากคำกล่าวของอริสโตเติลที่ว่า “ผู้ไม่อาจอยู่ในสังคมหรือไม่ต้องการอยู่ในสังคมเพราะพึ่งตนเองได้นั้น ถ้าไม่ป็นสัตว์ป่าก็ต่อเป็นเทพเจ้า” (พระราชวรมุณี (ประยูร ธมมจิตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๒๖๓) จึงดูเหมือนว่า Polis ของอริสโตเติลจะเป็นพื้นที่ที่อยู่ตรงกลางระหว่างสวรรค์กับป่าฉะนั้น สวรรค์อันเป็นพื้นที่ที่ถึงสถิตของปวงเทพทั้งหลาย ก็เป็นเสมือนทางสุดโต่งด้านหนึ่ง ส่วนป่าดิบอันเป็นพื้นที่อาศัยอยู่ของสัตว์ป่าต่าง ๆ ก็เป็นทางสุดโต่งอีกด้านหนึ่ง ซึ่งแน่นอนว่าสวรรค์และป่าอันมีอาจทำให้มนุษย์สามารถใช้ศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงตัวไปสู่สภาวะธรรมชาติได้อย่างครบถ้วน การอยู่ในป่าอาจจะทำให้มนุษย์มีร่างกายที่แข็งแรง แต่ศักยภาพในการใช้เหตุผล จริยธรรม การควบคุมอารมณ์ การอยู่ร่วมกัน ฯลฯ อาจขาดหายไปหรือน้อยเกินไป ขณะเดียวกันการอยู่ในสวรรค์นั้นแม้จะทำให้มนุษย์สามารถใช้เหตุผลหรือจริยธรรมได้ แต่ศักยภาพในการเติบโตทางร่างกาย / ทางชีวภาพ หรือการทำหน้าที่ของอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายของมนุษย์อาจจะไม่เกิดขึ้น เป็นต้น ส่วน Polis นั้นเป็นพื้นที่ที่อยู่ตรงกลางและพอเพียงสำหรับมนุษย์ในการใช้ศักยภาพที่มีอยู่ของตนได้อย่างเต็มที่นั่นเอง โดยพื้นที่หรือขนาดของ Polis ตามทัศนะของอริสโตเติลนั้นต้องไม่กว้างใหญ่จนเกินไปหรือเล็กจนเกินไป เนื่องจากหากพื้นที่ใหญ่โตมากเกินไป

(อันเป็นลักษณะของทางสุดโต่งด้านหนึ่ง) จะทำให้ยากแก่การป้องกันและการบังคับใช้กฎหมาย แต่ถ้าหากพื้นที่เล็กเกินไป (อันเป็นลักษณะของทางสุดโต่งอีกด้านหนึ่ง) จะทำให้ Polis ขาดความอุดมสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจ การระดมทรัพยากรหรือการผลิตสินค้าอาจไม่พอเพียง และไม่สามารถพึ่งพิงตนเองได้ (พระราชวรมุณี (ประยูร ธมมจิตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๒๖๓)

เมื่ออริสโตเติลจะมองว่า Polis เป็นพื้นที่แห่งสังคมการเมืองที่มีความจำเป็นต่อการเข้าสู่เป้าหมายสุดท้ายของมนุษย์ แต่ในขณะเดียวกันเขาก็กล่าวถึงการบรรลุถึงสภาวะธรรมชาติของแต่ละสรรพสิ่งอันเป็นลักษณะของปัจเจก ฉะนั้นเขาจึงมิได้เน้นหนัก หรือโน้มเอียงไปในทางใดทางหนึ่งมากนัก ระหว่างรัฐกับปัจเจก ทิศนะทางการเมืองของเขานั้นวางอยู่กึ่งกลางระหว่างความคิดสุดโต่งทั้งสองอันได้แก่

๑) ทิศนะที่ว่าปัจเจกชนมีความจริงแท้หมายถึง ปัจเจกชนมีจุดหมายในตัวเอง ประชาชนสร้างรัฐขึ้นมาด้วยสัญญาประชาคมเพื่อรักษาผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยสาเหตุที่รัฐมีไว้เพื่อผลประโยชน์ร่วมกันของปัจเจกชน รัฐจึงไม่มีจุดหมายในตัวเอง กล่าวได้ว่าปัจเจกชนสำคัญกว่ารัฐ

๒) ทิศนะที่ว่ารัฐมีความจริงแท้ปัจเจกชนไม่ใช่สิ่งที่แท้จริง ปัจเจกชนไม่มีความหมายอะไรเลย รัฐเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง ปัจเจกชนต้องอุทิศตัวเพื่อความรุ่งเรืองของรัฐ

(อันมีลักษณะคล้ายทัศนคติแบบสังคมนิยมของ
เพลโตที่มีการเสนอให้ล้มล้างสถาบันครอบครัว
และสิทธิในทรัพย์สินส่วนตัว เพื่อว่า
ปัจเจกชนจะได้อุทิศตัวทำงานให้รัฐอย่างเต็มที่)

อริสโตเติลเห็นว่าทัศนคติที่ถูกต้องต้อง
วางอยู่บนทางสายกลางคือ มองว่ารัฐนั้นมีความ
สำคัญและมีจุดหมายในตัวเองก็จริงอยู่
แต่ความสำคัญของรัฐ ไม่ได้บดบังความสำคัญ
ของครอบครัวและปัจเจกชน ทั้งนี้เพราะ
ครอบครัวและปัจเจกชนก็มีความจริงแท้ใน
ฐานะเป็นส่วนประกอบที่แท้จริงของรัฐ
ครอบครัวและปัจเจกชนก็มีจุดหมายในตัวเอง
และมีสิทธิสมบูรณ์ที่ไม่อาจลิดรอนได้ แต่
อย่างไรก็ตาม จุดหมายของครอบครัวและ
ปัจเจกชนจะเป็นจริงได้ภายในรัฐเท่านั้น
(พระราชวรมุณี (ประยูร ธรรมจิตโต), ๒๕๔๐,
หน้า ๒๖๔-๕) กล่าวได้อีกอย่างว่า Polis
ต้องให้อิสระ / เสรีภาพแก่ปัจเจกชนอย่าง
เพียงพอและในขณะเดียวกัน Polis ก็ต้อง
ทำการควบคุมความประพฤติของปัจเจกชน
ไปด้วย แต่ทั้งนี้ต้องไม่มากหรือน้อยจนเกินไป
เพื่อให้ได้ภาพของ “ทางสายกลาง-
ความพอเพียง” ที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมมาก
ขึ้น ในที่นี้จะพิจารณาจากรูปแบบและวิธีการ
การปกครองของเขาซึ่งจะพบneyที่วอริสโตเติล
ก็ได้นำเอาหลักทางสายกลางมาปรับใช้กล่าวคือ
เขามุ่งหวังให้คนที่เป็น “ผู้รู้” เข้ามาช่วยในการ
จรรโลงสังคมให้มีความสมดุล ซึ่ง “ผู้รู้” ที่
เขาหมายถึงนี้ก็คือประชาชนที่เรียกว่า “คน
ระดับกลาง” หรือชนชั้นกลางนั่นเอง ชนชั้น

กลางตามความหมายของอริสโตเติลนั้นหมายถึง
ชนชั้นที่มีทรัพย์สินตามสมควร มีความ
เป็นอิสระทางเศรษฐกิจ (เนื่องจากมีความพอ
เพียงอยู่ในตัวเองจึงมีความเป็นอิสระ ไม่ต้อง
พึ่งพิงผู้อื่น) มีชีวิตที่ผาสุกและบรรลุนิติภาวะ
พอใจในชีวิต กล่าวได้ว่าเป็นชนชั้นที่มีชีวิต
อย่างพอเพียงแล้ว (ซึ่งต่างจากเพลโตผู้เป็น
อาจารย์ที่เสนอว่าผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองนั้น
จะเป็นคนกลุ่มน้อยที่เป็นเลิศแล้วทางศีลธรรม
ดังเช่น ผู้พิทักษ์ (Guardian) หรือราชาปราชญ์
(Philosopher King))

ดังนั้น หากมองจากรูปแบบในการ
ปกครองทั้งหกแบบที่อริสโตเติลได้เสนอไว้
(โดยใช้เกณฑ์ในเรื่องของจำนวน และความดี
ความชั่วของผู้ปกครองมาจำแนก) ดูเหมือนว่า
อริสโตเติลจะนิยมในระบบการปกครองที่
เรียกว่า Polity ซึ่งเป็นรูปแบบการปกครอง
แบบหนึ่งของ Polis ที่มีการปกครองโดยชนชั้น
กลาง อาศัยรัฐธรรมนูญเป็นหลักในการ
ปกครอง สาเหตุที่เขานิยมชมชอบในชนชั้น
กลางเนื่องจากเขาพบว่า รัฐทั่ว ๆ ไปมักจะ
ประกอบไปด้วยคนสามชนชั้น ชนชั้นแรกคือ
พวกร่ำรวย ซึ่งมักจะมีจำนวนไม่มาก มีความ
เห็นแก่ตัว ขาดความเห็นอกเห็นใจและไม่มี
เหตุผล ชนชั้นที่สองคือ พวกยากจน ซึ่งมี
จำนวนมาก แต่มีความต้องการที่ไม่สิ้นสุด
และมีความละโมภ จึงเป็นกลุ่มที่ขาดเหตุผล
เช่นเดียวกัน ถ้าหากให้คนสองกลุ่มอยู่ร่วมกัน
ในรัฐจะเกิดการปะทะระหว่างสองกลุ่ม ดังนั้น
ชนชั้นที่สามคือ ชนชั้นกลาง จึงเป็นกลุ่มคน

ที่มีเหตุผลมากกว่าเพื่อน เพราะไม่เห็นแก่ตัว แบบคนมั่งมีและไม่ละโมภแบบพวกยากจน (ณัชชาภัทร อุ่นตรงจิต, ๒๕๕๗, หน้า ๖๐)

อริสโตเติลมองว่า คนระดับกลางนั้น แม้จะไม่มีคุณสมบัติพิเศษที่จะออกกฎหมาย โดยใช้เหตุผลอันเกิดจากการที่เขามีความรู้เหนือกว่าผู้อื่นในเรื่องเกี่ยวกับชีวิตที่ดี คนระดับกลางมิได้เป็นคนที่เก่งฉลาดมาแต่ธรรมชาติ หรือโดยกำเนิด หรือการฝึกอบรมอย่างเข้มงวด แต่คนระดับกลางจะเป็นคนที่มีสติสัมปชัญญะ มีความคิดไตร่ตรองในการใช้ชีวิตประจำวัน เป็นผู้ที่รู้จักการควบคุมตนเอง มีดุลพินิจที่เที่ยงธรรม และเป็นผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมมาดีให้รู้จักการเดินสายกลาง (ซุมพร สังขปริษา, ๒๕๓๑, หน้า ๑๐๗) และที่สำคัญคือคุณสมบัติเหล่านี้ต้องควบคู่ไปกับ “ความพอเพียงในตนเอง (Self-sufficient)” จึงจะช่วยให้ Polis สามารถออกกฎหมายที่ดีได้ และนำไปปฏิบัติได้สำเร็จ (เมื่อมองการพัฒนาการเมืองในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะการเมืองในภาคพลเมือง ความน่าสนใจอยู่ตรงที่ว่า กลไกอย่างหนึ่งในการสร้างประชาสังคม (Civil Society) คือ การปรับเปลี่ยนชนบทให้กลายเป็นเมืองขนาดกลางและขนาดเล็ก ทั้งนี้เพื่อให้มีเมืองและ “คนชั้นกลาง” จำนวนมาก เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (๒๕๕๑, หน้า ๑๓๕) กล่าวว่า ต้องสร้างโอกาสเพื่อช่วยให้เกิดคนชั้นกลางจำนวนมาก ๆ โดยแรงจูงใจในปัจจุบันในการสร้างเมืองต้องเป็นไปเพื่อการสร้างคน

ชั้นกลางและการปกครองที่พวกเขาารู้สึกว่ากำลังปกครองตนเองให้มาก ในแง่นี้เมืองใหม่ ๆ ที่กำลังเติบโตใหญ่ ขยายตัวอยู่ทั่วประเทศเวลานี้ ต้องไม่เป็นเพียงถิ่นที่อยู่อาศัยและประกอบอาชีพเท่านั้น หากต้องเป็นแหล่งการศึกษา และวัฒนธรรมชั้นดีที่คนชั้นกลางต้องการอีกด้วย และในเมืองทั้งหลายต้องมีการปกครองท้องถิ่นที่เข้มแข็ง มีประสิทธิภาพและเอื้อให้คนชั้นกลางได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานมากที่สุด จึงอาจสรุปได้ว่า แนวคิดประชาสังคมเองก็เน้นการสร้างและบทบาทการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองของชนชั้นกลางเช่นกัน

ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า อริสโตเติลมิได้ต้องการให้ Polis เป็นพื้นที่ที่ดำรงอยู่ในสถานะแบบสุดโต่ง กล่าวคือ ไม่ต้องใช้วิธีการสร้าง / สรรหาบุคคลที่ดีเลิศที่สุดมาใช้ในการสร้าง / สรรหาผู้ปกครอง ไม่ต้องมีผู้ปกครองที่ดีเลิศที่สุดมาทำการปกครอง ไม่ต้องใช้กฎหมายที่ดีเลิศที่สุดมาใช้เป็นเครื่องมือในการปกครอง ไม่ต้องมีเศรษฐกิจที่ดีเลิศ แต่อริสโตเติลกลับต้องการ Polis มีลักษณะที่เป็นทางสายกลางและพอเพียง นั่นคือ มีการสร้าง Polis ให้มีขนาดที่พอเพียงต่อการอาศัยอยู่ของประชาชนและพอเพียงต่อการดูแลรักษาความปลอดภัย จัดให้มีการปกครองโดยชนชั้นกลางซึ่งเป็นชนชั้นที่มีความพอเพียงในตัวเอง มีการใช้รัฐธรรมนูญโดยให้ชนชั้นกลางเป็นผู้ร่าง โดยไม่มีความเอนเอียงไปทางรัฐ

หรือปัจเจก หรือแม้แต่เรื่องทางเศรษฐกิจ ก็
จะเห็นได้ว่าเขาก็ต้องการเศรษฐกิจที่มีความ
พอเพียง เพื่อที่จะหล่อเลี้ยงตัวเองได้ก็พอไม่
ต้องถึงกับขัดสนหรือฟุ้งเฟ้อมากเกินไป
เนื่องจากหากเศรษฐกิจไม่พอเพียงย่อมไม่
สามารถบำบัดความต้องการของประชาชนใน
Polis ได้ และทำให้ต้องพึ่งพาอาศัยจากภายนอก
Polis แต่ในทางกลับกัน หากเศรษฐกิจฟุ้งเฟ้อ
เกินไปจะทำให้เกิดความละโมภ เกิดการ
ทำลายกฎระเบียบ ฯลฯ ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว
ตอนต้น

สรุป

อริสโตเติลจึงมีใจแค่เพียงเสนอให้
มนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคลเท่านั้นที่ต้อง
เข้าใจและปฏิบัติตามหลักทางสายกลาง /
ความพอเพียง แต่จะเห็นได้ว่าหลักการดังกล่าว
ยังได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้กับ Polis อีกด้วย
ดังนั้นจึงทำให้สังคมการเมืองของอริสโตเติล
เป็นเสมือน “สังคมการเมืองแห่งทางสายกลาง
ของชนชั้นกลาง” หรือ “สังคมการเมืองแห่ง
ความพอเพียงของผู้ที่มีชีวิตพอเพียง” โดยมี
จุดประสงค์เพื่อให้ Polis เป็นพื้นที่ที่สามารถ
เอื้ออำนวยต่อการเข้าถึงธรรมชาติของมนุษย์
ให้ได้อย่างพอเพียง.

รายการอ้างอิง

- นัทรทิพย์ นาดสุภา. (๒๕๕๔). แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน : ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม. กรุงเทพฯ: วิถีทรรศน์
- ขุมพร สังขปริษา. (๒๕๓๑). *ปรัชญาและทฤษฎีการเมืองว่าด้วยชนชาติมนุษย์* (แก้ไขและเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ณัชชาภัทร อุ๋นตรงจิตร. (๒๕๕๗). *รัฐศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระราชวรานูณี (ประยูร ธมมจิตโต). (๒๕๕๐). *ปรัชญากรีก: บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก* (พิมพ์ครั้งที่ ๓). กรุงเทพฯ: ศยาม.
- พิทยา ว่องกุล. (๒๕๕๒). *สร้างสังคมใหม่ ชุมชน-ธรรมาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: โครงการวิถีทรรศน์.
- ส. ศิวรักษ์. (๒๕๕๖). *นักปรัชญาการเมืองฝรั่ง* (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ: ศักยิตสยาม.
- สุรพศ ทวีศักดิ์. (๒๕๕๔). ปัญหาภาคปฏิบัติกับความเป็นเลิศทางจริยธรรมและการมีชีวิตที่ดีในทัศนะของอริสโตเติล. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต*, ๒(๕), ๔๗-๖๓.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (๒๕๕๑). ส่วนรวมที่ไม่ใช่รัฐ: ความหมายของประชาสังคม. *วารสารธรรมศาสตร์*, ๒๔(๒), ๑๒๔-๑๕๑.
- Aristotle. (2005). *Wikipedia*. Retrieved September 27, 2005, from <http://en.wikipedia.org/wiki/Aristotle>.
- Furley, D. (1997). *History of Philosophy Volume 2*. London: Routledge.
- Moore, B. N., & Bruder, K. (2002). *Philosophy: The power of Ideas* (5th ed.). Boston: McGraw Hill Higher Education.
- Owens Jr., M.T. (1980). Aristotle's polis: nature, happiness, and freedom. *Reason Papers*, (6), 69-77. Retrieved September 27, 2005, from http://www.reasonpapers.com/pdf/06/rp_6_7.pdf.
- Robinson, D., & Groves, J. (2003). *Introducing Political Philosophy*. Cambridge: Icon Books.
- Wilbur, J.B., & Allen, H. J. (1962). *The worlds of Plato and Aristotle*. Buffalo, N.Y.: American Books.
- Woodfin, R., & Groves, J. (2003). *Introducing Aristotle*. Cambridge: Icon Books.